

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2005-07-04

UDK 811.163.6'373.43/.44(450.34/.36:497.4-14)

IZ PRIMORSKE LEKSIKE

Metka FURLAN

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 4
e-mail: metka.furlan@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Le diahrona analiza omogoča argumentirano prepoznavanje med manjšinjskimi arhaičnimi in manjšinjskimi neologističnimi potezami katerega koli jezikovnega sistema. Ugotavljanje je v prispevku ponazorjeno s štirimi arealno ozkimi primorskimi besedami: pónjer "potem" (Istra), vā'sēvānca "leskova mačica" (Pomjan), góvq "govedo" (Kras) / γo'vę (n.) "žival (kot glava živine)" (Koštabona, Boršt), 'val'ar "zrak" (Koštabona).

Ključne besede: dialektologija, etimologija, primorska leksika, arhaizmi, neologizmi

DAL LESSICO DEL LITORALE

SINTESI

Soltanto l'analisi diacronica permette un riconoscimento argomentativo tra i tratti minoritari arcaici e i tratti minoritari neologisti di un qualsiasi sistema linguistico. Questa scoperta è illustrata nell'articolo con quattro parole tipiche del Litorale: pónjer "dopo" (Istria), vā'sēvānca "amento" (Pomiano), góvq "manzo" (Carso) / γo'vę (n.) "animale (come capo di bestiame)" (Costabona, Sant'Antonio in Bosco), 'val'ar "aria" (Costabona).

Parole chiave: dialettologia, etimologia, lessico del Litorale, arcaismi, neologismi

1. Izraz *primorska leksika* združuje besedje primorske narečne skupine. Torej besedje, ki se uporablja ali pa je le pisno dokumentirano in danes ni več v rabi na območju, ki na severu in na vzhodu meji na koroško, gorenjsko, rovtarsko in dolensko narečno skupino, na jugu ga določa hrvaška državna meja, na zahodu pa se primorska slovenščina že na italijanskem ozemlju stika z romanskimi jeziki. Tako kot sam geografski izraz *Primorska* ne označuje enovite makroregije, tudi izraz *primorska narečna skupina* ne označuje enovitega jezikovnega sistema, če izpostavim samo staro Ramovševo ugotovitev, da pripadnost rezijanskega narečja v primorsko narečno skupino velja le za novejšo dobo (Ramovš, 1935, XXXI) nekako od 14. stoletja dalje (Ramovš, 1935, 30) in enako tudi pripadnost notranjskega narečja k tej skupini prav tako velja le za novejšo dobo (Ramovš, 1935, XXXI), verjetno nekako od 13. stoletja dalje (Ramovš, 1935, 46). To pa pomeni, da tudi izraz *primorska leksika*, ki združuje besedje rezijanskega, obsoškega, terskega, nadiškega, briškega, kraškega, istrskega in notranjskega narečja, ne označuje enovitega leksikalnega fonda.

2. Noben jezikovni sistem, pa če nosi oznako jezik, narečje ali govor ni enovit v nobeni od ravnin, ampak je ne glede na število govorcev in ne glede na geografsko razprostranjenost sestavljen iz elementov treh starosti. Ob starem, ki se iz rabe počasi, a zdržema umika, in ob novem, ki v rabo šele prihaja, je del elementov jezika v stalni rabi. Ta večinski del predstavlja v odnosu do starega in novega standardne jezikovne elemente, ki so v sistemu porazdeljeni sorazmerno. Prav taka porazdeljenost standardnih elementov omogoča obstoj sistema kot takega. Zato se sporazumevalna vloga in živost jezika sploh lahko ohranjata. Standardno je v jezikovnem sistemu most med starim in novim. Stare poteze jezika so govorci o zgodovini jezikovnega sistema, mlade kažejo v prihodnost in nakazujejo nadaljnji potek razvoja jezika, večinske standardne pa so pogoj za njegovo funkcioniranje. Vsaka od teh treh kronološko različnih plasti ima v jeziku jasno in pomembno vitalno funkcijo. Tako kot pri drugem živem je torej tudi jezik preplet starega odmirajočega, mladega rojevajočega in standardnega tvorno živečega. Smrt in rojstvo sta tako kot pri vsem živem tudi v jeziku nuja, prvo predaja prostor drugemu.

2.1. Večinsko standardno jezik določa kot sistem in hkrati kaže na nesistemske elemente v njem. Sinhroni opisi jezikovnih sistemov so osredotočeni na večinski standardni del jezika, preostali manjšinski izstopajoči tako rekoč "nepravilni del jezika" je prepoznan kot obrobni, izjemen. Razmejevanje med starim izstopajočim in novim izstopajočim ostaja pri sinhroni obravnavi nedostopno, nerealizirano, ker ima oboje, tako staro kot novo, namreč skupne poteze. Oboje je v manjšini in ni aktivno vpeto v jezikovni sistem. Če namreč sinhrona obravnava opisuje standardne elemente jezika, njihov

položaj in funkcioniranje v konkretni kronološki točki = jeziku, je diahroni vidik obravnave tisti, ki med drugim lahko razmeji med starimi in novimi elementi jezika.

2.2. Stari elementi jezika so prežitki preteklih jezikovnih sistemov in jih zato lahko pričakujemo tudi v katerem od jezikov, ki so s konkretnim sorodni po vertikalni ali horizontalni liniji. Prepoznavanje arhaičnih potez jezika je zatorej možno le z metodama primerjalnega jezikoslovja. S primerjalno metodo se prepozna isti jezikovni element v drugem, horizontalno sorodnem sistemu, metoda rekonstrukcije pa omogoča vertikalno prehajanje iz sistema v sistem. To pa dopušča relativnokronološko prepoznavanje, iz katerega sistema določen jezikovni element izvira. Če jezikovni element s prepoznanim horizontalnim ali vertikalnim sorodnikom v konkretnem jezikovnem sistemu ne spada med t. i. večinski standardni del, je v jeziku gotovo arhaični ostanek starejših jezikovnih sistemov.

2.3. Prav diahrona obravnava nam pokaže, da je staro kot manjšinsko v jeziku tisto, ki je obstajalo že v kronološko starejših sorodnih jezikovnih plasteh. Nasprotno pa je novo kot manjšinsko v jeziku tisto, ki v kronološko starejših sorodnih jezikovnih plasteh ni obstajalo, saj je po definiciji posledica razvojne tendence v večinskem standardnem delu jezika. Med manjšinskim starim in manjšinskim novim v jeziku torej razlika vendarle je. Novo ima v jezikovnem sistemu vedno svojega vertikalnega predhodnika v večinskem, standardnem delu jezika. Ta del jezika predstavlja genetično podlago/material za novi, porajajoči, neologistični del jezika.

2.4. Leksika je s svojimi fonetično-fonološkimi, oblikovnimi, besedotvorno-skladenjskimi in pomenoslovnimi značilnostmi le konkretni odraz prepletenosti med starim, standardnim in novim v jeziku. To nikakor ne pomeni, da bi v jeziku lahko obstajale besede, ki bi bile arhaične v vseh od naštetih ozirov, ampak le, da je določena beseda lahko starina samo v eni od značilnosti.

3. Če povedano apliciram na primorsko leksiko, je standardno v njej tisto, ki je na območju primorske narečne skupine večinsko, bolj frekventno in aktivno vpeto v sistem. Ker je jasno, da ima izraz *primorska leksika* bolj jezikoslovno kot pa jezikovno funkcijo, tu ne bom naštevala, katero besedje je oz. bi bilo med primorsko leksiko standardno in katero ne, čeprav je na primer jasno, da spada med standardno leksiko beseda *vóda*, ker se v posameznih narečjih oz. govorih obnaša po večinskem standardnem delu, da je npr. beseda *t̂lec* "tilnik" v odnosu do arealno ožje, na Rezijo omejene *t̂lec* "tilnik" (Furlan, 2005), ki izvira še iz časa, ko se je rezijanščina še razvijala po tendencah koroške dialektične baze, gotovo bolj splošnoprimorska. Tu želim spregovoriti o nekaterem manjšinskem, arealno ozkem primorskem besedju, ki je po definiciji ali staro ali novo.

3.1. Nedvomno le primorska beseda je danes prislov *pónjer* "potem" z variantama *pónjar* in *pónjar*. Pred dobrimi petnajstimi leti sem ga v prvi varianti slišala

sama na izolski tržnici, v svoji prozi o Istri ga uporablja Marjan Tomšič (Tomšič, 1989, 238), do sedaj pa je bil lociran še v Kortah, Medoših, Maliji, Krogu, Nožedu, Novi vasi (Morato, 2002, 52, 55, 93, 136, 166, 263), Srgaših (Koštial, 1996, 76) in v Abitantihi (Nartnik, 1989/90, 27). Prislov ni le biser, dragocena starina primorske leksike, ampak dragocenost slovenske leksike nasploh, saj se v temporalni funkciji "potem ko" še kot *ponježe* dvakrat pojavlja samo še v Brižinskih spomenikih (Nartnik, 1989/90, 27; Furlan v ESSJ III, 86):

EĽ ie zem ztuoril zla` pot den pongeĽ bil naži zvuot` v uuraken` ibih criĽken (I,12–14) "kar sem storil zla do tega dne, potem ko sem bil na ta svet poslan in krščen" (BS ZI, 84);

EĽ ieĽem ztuoril ptuuo bogu` odtogo dine pongeĽ xpen bih` daĽe dodiniz negodine` Togouzego izepouueden bodo Bogu (III,37–43) "Kar sem storil zoper Boga od tistega dne, ko sem krščen bil, pa vse do današnjega dne, tega vsega izpovedan bom Bogu" (BS ZI, 98).¹

Oznako arhaičen istrskega *pónjer* opravičuje že sama izpričanost prislova v najstarejšem slovenskem spomeniku. V fonetično-fonološkem oziru beseda seveda spada med standardno leksiko, saj so v njej od izhodne **po-n'e-že* do *pónjer* delovali vsi pričakovani fonetični razvoji od rotacizma do apokope. Arhaične poteze daje prislovu njegova besedotvorno-skladenjska podoba, saj kaže na tvorbo v času rabe kazalnega zaimka *nje* "to" in samostalnika *vreme* (ne čas) še pred pomensko specializacijo v "Wetter" iz "čas". Prislov je namreč s členico *-že* ojačana elipsa tožilniške predložne zveze s samostalnikom srednjega spola **po n'e verme* "po tem času", v kateri je bil kazalni zaimek srednjega spola **n'e* že uporabljen namesto starejšega **je* (Furlan v ESSJ III, 86), ki se v slovenski leksiki ohranja le še posredno v določnih oblikah pridevnikov srednjega spola tipa **dobro-je* "to dobro". Areal tega **n'e*, ki se je v nekaterih slovanskih jezikih posplošil iz predložnih zvez tipa **vb n je* "v to", kot je razlagal Nahtigal (1939, 256), je bil širši,

kot kaže pomensko enak hrv. prislov *pónjer* v istrskih Draščičih in Kaštelu pri Bujah (Ribarić, 1940, 179) ter z razvojem v vzročno funkcijo "ker" v drugem Brižinskem spomeniku: *Bonese zavuzitju bui Nepriiazninu uvignan od szlauui bosigę* (II,7–10) "Ker je bil z zavistjo Neprijaznega izgnan od slave božje" (BS ZI, 88), v stosl. *ponje(-že)*, stsb. *ponježe* (Daničić), hrv. čak. *pónjer*, blg. *ponéže*, r. *ponéže* in br. *poneže* (Furlan, 1996, 544). Ker ima *pónjer* v slovenščini izkazano kontinuiteto, se ne zdi verjetno, da bi bil prislov v slovenski del Istre prinesen z juga.² Izpričanost enakopomenskega temporalnega prislova v hrvaškem delu Istre, tj. v Draščičih in v Kaštelu pri Bujah, je lahko znak, do kod proti jugu se je ta slovanski prislov razširil. Podobno ima sicer splošnoslovenski prislov *nocój* "ta večer" edino paralelo v hrvaškem *najco* "isto", ki je znan v južnem delu Istre (Furlan, 1993, 221).

3.2. Med arealno ozke primorske besede spada istrsko *vš ševanca* "leskova mačica" iz Pomjana (Kukanja, 1987/88). Beseda je historično nedvomno ista kot sve-toantonska *o'sjavenca* (Jakomin, 1995, 84), ki tako kot notranjsko *osěvānca* (Hrušica; Rigler, 1963, 133) in z protezo *γosęuęca* (Sabonje), *γsševānca* (Rigler, 1963, 133) pomeni isto kot knjižno *gosēnica*, v vseh pa se ohranja psl. beseda za kocino, dlako **osb*, prim. sln. *vōs*, g. -a "brk", č. *vous* "kocina na bradi", p. *wąs* "brk" (Bezlaj, 1976, 163). Gosenica je torej v etimološkem smislu "dlakavka, kosmatinka". Pomensko razmerje med pomjanskim "leskova mačica" in širšim "gosenica" (prim. padensko *u'sevānca* "gosenica smrtoglavca"; Kukanja, 1987/88) je v sln. narečnem *g/vosēvnica*³ razločljivo z metaforo, ker so leskove mačice po dlakavosti in obliki podobne gosenicam. To pa pomeni, da je pomjanska beseda zaradi svojega novega pomena iz "gosenica" v primorski in tudi širši slovenski leksiki, kjer tako kot v it. *gattice del nocciolo* in n. *Kätzchen* prevladuje metafora po mački (knjiž. *máčica*), pomenski neologizem.

1 Ustrezno s prevodom besedila I,12–14 bi tudi tu pričakovali prevod "Kar sem storil zoper Boga od tistega dne, potem ko sem bil krščen, pa vse do današnjega dne, tega vsega izpovedan bom Bogu".

2 Živost prislova *pónjer* v tem delu slovenske Istre ponazarja njegov antonimni par *dúnjer*, *dúnjar* "dokler" (Korte; Morato, 2002, 66, 139, 280), *dúnjer* "isto" (Sveti Peter; Koštial, 1996, 115), *dúnjar* "isto" (Koštialbona; Koštial, 1996, 107) < **dò-n'e-že* "do tega časa". Razlika v kvaliteti izvorno ojevskega vokala med *pónjer* in *dúnjer* je lahko posledica podedovane akcentske dublete (prim. hrv. čak. *pónjer* ob r. *ponéže*) ali pa se je prvotno istrsko **púnjer* < **pòn'e-že* pod vplivom predloga *po* aktualiziralo v *pónjer*.

3 Knjižnemu *gosēnica* ustreza pkm. beltinško *gousanca* (Novak, 1996, 48) z akcentskim umikom s sredinskega novocirkumfleksiranega zloga kot npr. v podjunskega koroškega *ušenca* (Zdovc, 1972, 82; o tem akcentskem umiku sintetično, a brez tu obravnavanega primera Greenberg, 2000, 111 s.), zaradi česar je to sln. besedo tako kot ukr. *usinnycja* "gosenica" (Grinčenko, 1907–09, IV, 356) in hrv. *gusjenica*, čak. *gusnica* potrebno izvajati iz psl. **g/v-ōsēbnica* in ne iz **g/v-ōsēnica*, kot je po Miklošiču, 1886, 223, domneval Bezlaj (ESSJ I, 163). Toda v narečjih dobro evidentirano *g/vosēvnica* "gosenica" (SLA) je lahko iz prvotnega **g/v-ōsēbnica* nastalo po enaki disimilaciji *-nn-* > *-ln-* kot hrv. *saðnice* (f. pl.) "sani" iz **salnice* ← **sanbnica*, prim. p. *sannice* "sanke" (Skok, 1971–74, III, 201; Gluhak, 1993, 540). Rigler (1963, 166) je samo iz južnotranjskega gradiva sklepal, da imajo oblike kot *osěvānca* (Hrušica), *γosęuęnica* (Sabonje), *γsševānca* (Dolnje Vreme), ki sicer odražajo refleks jata, -v- sekundarno vnešen po naslonitvi na podobne sufikse, npr. *-evnica*. Podobna disimilacija kot v sln. narečnem *g/vosēvnica* je verjetno delovala tudi v ukr. *vúselbnica* "gosenica" (Grinčenko, 1907–09, I, 259), karpatoukrajinskem *γusalnic'a* "isto" (Nikolaev-Tolstaja, 2001, 91) < **g/v-ōsēbnica*. Taka disimilirana predloga je bila izposojena v romun. *găsēlniță* "voščena vešča = Galleria mellonella" (Tiktin, 1903–25, 664). Razmerje **-e-* : **-ě-* v disimiliranih oblikah **g/v-ōsēbnica* (sln.) : **g/v-ōsēbnica* (ukr.) odraža variantnost izhodne tvorbe **g/v-ōsēbnica* : **g/v-ōsēbnica*, prim. r. *gúsenica*, ukr. *gúsenycja* : ukr. *usinnycja*.

3.3. Pleteršnik za področje Krasa omenja besedo srednjega spola *góvǫ* z opozorilom, da se uporablja namesto *govědo*. Bezljaj jo je v ESSJ (ESSJ I, 165) brez komentarja navedel v geslu *govědo*. Splošnoslovansko **govědo* je v odnosu do kolektiva **gǫvędb* (f.) singulativ tipa **čędo* "potomec" do **čędb* "potomstvo" (Vaillant, 1974, 490), v obeh pa se ohranja ide. korenski samostalnik **gǫu-* (m., f.) "govedo = krava, bik", prim. sti. *gáuh* "isto". Pričakovani vmesni člen med to indoevropsko besedo in psl. **gǫvędb* → **govědo*, tj. slovanska nazalna tvorba **gově*, kot je izpostavil Vaillant (1974, 490), pa v slovanski leksiki še ni bila evidentirana.

3.3.1. Prepoznamo pa jo lahko prav v primorski leksiki. Osamljenemu kraškemu *góvǫ* lahko danes pridružimo *ǵovę* (n.) "žival (kot glava živine)" iz Koštabone in iz Boršta (Cossutta, 2002, 248). Obe besedi sta pomenili enako kot singulativ *govědo*, tj. konkretno glavo govedu, pri čemer je istrski pomen razumljiv v kontekstu dejstva, da je bil pri nas konj redek in zato ni bil zajet v izraz *živina*. Čeprav sklanjatvenega vzorca ne navajata niti Pleteršnik in niti Cossutta, variantno izglasje *-o* : *-e* dovoljuje izvajanje iz nazalnega samostalnika **gově*, ker je izglasni *-o* v *góvǫ* lahko lokalni refleks za prvotni **-ę*. V nekaterih kraških govorih je namreč izglasni *-o* nastal po vokalizaciji iz *-ǵ* nazalnega izvora,⁴ kot ponazarja refleks *sěmo* za sln. *sěme* < **sěmę*, prim. *sěmo* (Grgar; SLA), *sěmo* (Solkan; SLA), *sěmo* (Miren, Oslavlje; SLA). Pri tem je zanimivo, da je to fonetično potezo l. 1607 zabeležil že Alasija: *lěmo* "lěmenza".

3.3.2. Kraško *góvǫ* se v naglasnem mestu razlikuje od istrskega *ǵovę*. Ker na Krasu akcentski umik tipa *óko* < *okǵ* ni potrjen (Ramovš, 1935, 65), v Koštaboni in Borštu pa je znan, npr. v *b'ǵǵo* "živina" (Cossutta, 2002, 248) : sln. knjiž *blagǵo*, je kraško *góvǫ* razločljivo iz izhodne oksitonirane oblike **gově*, ki se je po pričakovnem naglasnem umiku razvila v sln. kraško **gǫvǵ*, kar je nadalje dalo *góvǫ*. Čeprav bi bilo možno domnevati, da je istrska oblika prvotno oksitoniranost ohranila pod vplivom sinonima *govědo* v času, ko se je skrajšani stari akut v neprvih slovenskih zlogih že podajšal, se zdi bolj verjetno, da tako kot krkaško *prǵ'sę* "odojek" (Cossutta, 2002, 228) < **pǵrsę* = hrv. *prǵse* ob širšem sln. *prǵse* < **pǵrsę* odraža varianti analoški baritonirani imenovalnik **gǫvę* po akz. **gǫvęnъ* prvotne akc. paradigme **gově* (nom. m. sg.), akz. **gǫvęnъ*.

3.3.3. Tudi v širšem slovanskem merilu osamljeno kraško-istrsko **gǫve* "govedo", tj. ali krava ali bik, za-

polnjuje besedotvorno vrzel, ki je do sedaj zijala med izhodiščnim praide. korenskim samostalnikom za govedo **gǫu-* in psl. singulativom **govědo* ter kolektivom **gǫvędb*. V tem oziru je torej ta primorska beseda pomemben slovanski besedotvorni arhaizem in kaže, da je bil praide. korenski samostalnik za govedo v praslovansko prestrukturiran prek nazalne osnove moške deklinacije **gově*, akz. **gǫvęnъ* tipa **korę*, akz. **kǫręnъ* (→ sln. *koręn*), prim. r. csl. *korja* (m.), g. *korene* (Vaillant, 1930–39, 490). Sprememba v sln. srednji spol iz prvotnega moškega je razumljiva, ker se tovrstne nazalne osnove moškega spola razen redkih cerkvenoslovanskih primerov (Vaillant, 1930–39, 490 s.) ohranjajo v starih tožilniških oblikah, kot ponazarja naše *koręn*.

3.4. Med osamljene primorske besede spada tudi koštabonsko *vǵljer* v besedni zvezi *ǵitǵt u 'val'ǵr z bǵ'dilon* "metati z lopato = badiljem", pri katerem Cossutta, ki je besedno zvezo zabeležila, pojasnjuje, da u *'val'ǵr* pomeni "v zrak" (Cossutta, 2002, 120). To pa dopušča *'val'ǵr* povezati z zahodnoslovanskim *ǵjer*, g. *-ja* "zrak", ki je kot primorska beseda že v 16. stoletju zabeležena pri Megiserju: *ǵjer* "Luft", kasneje leta 1607 kot *aier* "aere, luft" pri Alasiju, v Reziji je znana kot *ǵjer* in *jǵjer*, g. *jǵjarja* "nebo" (Steenwijk, 1992, 262), na Goriškem kot *ǵjer*, g. *-ja* "zrak" (Štrekelj, 1887, 406). Ta star furlanizem iz *ǵer* oz. *ǵjar* "zrak, veter",⁵ prim. *butǵ par ǵjar* "v zrak metati" (Pirona, 1992, 8), se je prek primorskih govorov razširil tudi na Tolminsko, kjer npr. v Tolminskih Ravnah *ǵjer* pomeni tudi "prepih" (Lupiček, 1993, 187), in na Cerkljansko, kjer pomeni tudi "veter" (Kenda Jež, ustno), toda v Črnem Vrhu nad Idrijo je *ǵjer* samo "zrak" (Tominec, 1964, 70). Na tem območju je ta romanska beseda tako kot še številne druge delno ali pa popolnoma nadomestila domači besedi *zrak* in *veter* in konkurira nemški izposojenki *luft*.

3.4.1. Koštabonsko *'val'ǵr* se od *ǵjer* "zrak" razlikuje v protezi, ki je, sodeč po razpoložljivem gradivu tega govora, lahko nastala po napačni morfologizaciji iz predložne zveze **v ǵjer* "v zrak". Od *ǵjer* se *'val'ǵr* razlikuje tudi v medglasnim palatalnim *l'* namesto *j*. Zaradi slednje fonetične značilnosti ni možno, da bi bila beseda prinešena z juga, kjer se hrv. *ǵjer* kot dalmatoromanski prežitek iz lat. *aer* pojavlja tudi v Istri (Skok, 1971–74, I, 17). *'val'ǵr* je iz *ǵjer* gotovo nastalo po domači fonetiki, ki jo poznamo v arealno širokem *pǵljek* za *pǵjek*,⁶ pa tudi v kraškem *lesǵén* "jěsen" (Ramovš, 1924, 169 s.), čemur lahko pridružimo še padensko

4 Furl. *ǵer* oz. *ǵjar* "zrak, veter" je neposredno fonetično razvito iz lat. *aer* (m.), g. *aeris* "spodnje ozračje, zrak; sapa, pih", ki je tako kot stosl. *aerъ* "zrak" izposojenka iz gr. *ǵǵp* (f.) "zrak, megla" (DES I, 41; ESSJ I, 46) oz. iz stranskoslovske osnove *ǵǵp-*, prim. akz. *ǵǵpa*. Gr. *ǵǵp* (f.) je brez znane etimologije (Frisk, 1973, I, 27).

5 Ob tem lokalnem kraškem fonetičnem pojavu, o katerem priča tudi npr. solkansko *ǵrǵmo* "vreme" (SLA), mirensko *ǵriǵmo* "isto" (SLA), naj opozorim na Logarjevo razlago izglasja množinskih imenovalnikov ženskega spola na *-o* iz okolice Kanala na Soči: "Ta čudna množinska oblika je nastala takole: kratki nosnik *-ę* se je reduciral v *-ǵ*, ta pa se je v položaju za zvočniki (*m, n, l, r*) vokaliziral v *-o*" (Logar, 1996, 322). Pojav prehajanja *-ǵ* (< **-ę*) v *-o* za zvočniki torej ni bil omejen le na banjški govor.

6 Oblika z disimilativnim *lj* iz *j* se pojavlja v govorih na Goriškem, Notranjskem in spodnjem Dolenjskem, ugotavlja Ramovš (1924, 169). Znana pa je tudi v istrskih govorih.

lǎ'siĝn "isto" (Kukanja, 1987/88; Cossutta, 2002, 213), *lǎ'sien* "mali jesen" (Korošci), *lǎsǎ'nika* "isto" (Medja vas; Cossutta, 1987),⁷ prim. goriško *jesēnīka* (Štrekelj, 1887, 434). Vsi primeri imajo sekundaren palatalni *l'* iz *j* po ne povsem jasni disimilativni tendenci (Ramovš, 1924, 170), tako da bi bilo koštabonsko *val'ar* proti starejši podstavni *âjer* potrebno prepoznati kot fonetični arhaizem, v katerem se zrcali historično arealno širša tendenca, ki je v slovenščini zaradi prekozložne disimilacije morda po zvočnikih povzročala nastanek sekundarnih palatalnih *l'* iz *j*, a so jo nadaljnji razvoji (npr.

dial. prehod *l' > j* v bližnjih Krkavčah in Trebešah) ali analoške izravnave med posameznimi členi besedne družine zabrisali.

4. Vsaka arealno še tako ozka beseda ali oblika je lahko pomemben člen pri sestavljanju znanja o razvoju in postanku našega jezika. Njena zgodovinska povednost se seveda osvetli šele z diahrono analizo, zato ima slovenska dialektologija odgovorno nalogo, da še naprej s pretanjenim posluhom beleži vsako na videz še tako neznatno podrobnost naših narečij.

FROM THE PRIMORSKA LEXIS

Metka FURLAN

SRC SASA, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 4
e-mail: metka.furlan@zrc-sazu.si

SUMMARY

The Primorska lexis as a hypernym for the vocabulary of the dialects spoken in the Resia/ Rezija, Soča, Torre/ Ter, Natisone/Nadiža Valleys and the Brda, Kras, Istria and Notranjska regions, does not denote a uniform lexical fond.

The lexis of any concrete linguistic system is represented by a combination of old, standard and new terms, irrespectively of the number of speakers or the geographical extent. The standard vocabulary differs from the old and the new by its numerical majority, higher frequency and active use in the linguistic system. The old and the new vocabulary, on the other hand, hold a minority position and do not take an active part in the linguistic system. But a synchronous analysis does not display the demarcation between these last two chronologically different lexical strata. A reasoned identification of the old and the new vocabulary in any linguistic system can only be made through a diachronic analysis based on the methods of comparison and reconstruction. The old as a minority element in a language is represented by what existed already in chronologically older cognate linguistic strata, while the new as a minority element in a language is, on the other hand, represented by what cannot be found in chronologically older cognate linguistic strata.

The Istrian adverb pónjer "later," which corresponds to pongeĕ "after" of the Freising Monuments, is archaic with regard to its word-formational and syntactic images, as it represents a formation from the period when the demonstrative pronoun nje "this" and the noun vreme (weather) instead of čas (time) were used together and the semantic specialisation of "Wetter" from "time" had not occurred yet, i.e., *po n'e vermę "after this time." The Pomjan word vǎ'sę vǎnca "hazel catkin" developed via metaphor from the word denoting a caterpillar. Representing as such a semantic neologism, it historically undoubtedly corresponds to the literary Slovene word gosēnica, the Sveti Anton word o'sjǎvenca, the Notranjska region word osēvǎnca etc., developed from the Proto-Slavic language (PSl.) *g-/v-ǫsě-noŭica. The words góvǫ, used in the Kras region for "cattle," and the Istrian γo'vę (n.) for "animal (as head of cattle)," recorded in the villages of Koštabona and Boršt, are two word-formational archaisms, as they reflect a nasal noun *govę (m.), accusative *gǫveno, which was the basis from which the PSl. collective noun *gǫvędb, with *govędb as its singulative, developed. The Koštabona term val'ar developed from âjer "air" is a phonetic archaism reflecting a historically and spatially wider trend which in the Slovene language, perhaps due to a syllabic dissimilation via sonorants, caused the development of a secondary palatal l' from j (e.g., pǎljek from pǎjek).

Key words: dialectology, etymology, primorska lexis, archaism, neologism

7 Po podatkih, zbranih za projekt *Slovenski lingvistični atlas*, areal sln. dial. *lesēn* (m.) "jesen" oz. njegovih tvorjenk, ni omejen na kraško narečje in istrske govore, saj je bil v okviru tega projekta zabeležen v Brdicah pri Kožbani, Čiginju, Zatolminu, Mostu na Soči, Trnovem, Solkanu, Koprivi, Kojskem, Proseku, Dekanih, Plavju pri Koprju in Padni.

VIRI IN LITERATURA

- ESSJ (1976–1982–1995–)** – Bezljaj, F.: Etimološki slovar slovenskega jezika I–II–III–. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- BS ZI (1992)**: Bernik, F. et al. (eds.): Brižinski spomeniki. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana, Slovenska knjiga.
- DESF (1984)**: Dizionario etimologico storico friulano I; A-Ca. Udine, Zamboni et al.
- SLA** – Gradivo za Slovenski lingvistični atlas. Hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Cossutta, R. (1987)**: Slovenski dialektološki leksikalni atlas Tržaške pokrajine (SDLA - TS). Trst, Università di Trieste.
- Cossutta, R. (2002)**: Poljedelsko in vinogradniško izrazje v slovenski Istri. Koper, Annales.
- Frisk, H. (1973)**: Griechisches etymologisches Wörterbuch I–II. Zweite, unveränderte Auflage. Heidelberg, Winter.
- Furlan, M. (1993)**: O nekaterih slovenskih dvojnicahtipa *rakitje* : *rokitje*. Slavistična revija, 41. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije, 219–229.
- Furlan, M. (1996)**: Alasijev italijansko-slovenski slovar – opus valde rarum. V.: Toporišič J. (ed.): Kopitarjev zbornik. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnost, 541–551.
- Furlan, M. (2005)**: Rezijansko *tūlac* "tilnik" (Bila). Praslovenski anatomski termin *tūli v slovenščini. Jezikoslovni zapiski 11. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Gluhak, A. (1993)**: Hrvatski etimološki rječnik. Zagreb, August Cesarec.
- Greenberg, M. L. (2000)**: A Historical Phonology of the Slovene Language. Heidelberg, Winter.
- Grinčenko, B. D. (1907–1909)**: Slovar' ukrajskago jazyka I–IV. Kiev, Akademija nauk Ukrajs'koi RSR.
- Jakomin, D. (1995)**: Narečni slovar Sv. Antona pri Kopru. Trst, Škedenjski etnografski muzej.
- Koštial, R. (1996)**: Ljudske iz šavrinske Istre. Čiv, čiv, čiv, sen miken, ma sen živ. Trst, Devin.
- Kukanja, V. (1987/88)**: Slovenski dialektološki leksikalni atlas Koprške pokrajine (SDLA - KP (1)). Tesi di laurea. Trieste, Università di Trieste.
- Logar, T. (1996)**: Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Lupišek, R. (ed.) (1993)**: Dolini Tolminke in Zadlašce. Zbornik. Tolmin, Triglavski narodni park.
- Miklošič, F. (1886)**: Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien, Braumüller.
- Morato, N. (2002)**: Mrak eno jutrnja. Štorje iz Slovenske Istre. Ljubljana, Kmečki glas.
- Nahtigal, R. (1938)**: Slovanski jeziki. Ljubljana, Znanstveno društvo.
- Nikolaev-Tolstaja, S. L. (2001)**: Slovar' karpatoukrajnskogo torun'skogo govora. Moskva, Rossijskaja Akademija Nauk, Institut Slavjanovedenija.
- Nartnik, V. (1989/90)**: K narečnim prislovom ponjer in tenčas. Slava IV. Ljubljana, Filozofska fakulteta, 27–29.
- Novak, F. (1996)**: Slovar beltinskega prekmurskega govora. Murska Sobota, Pomurska založba.
- Pirona (1992)**: Il nuovo Pirona. Vocabolario friulano. Seconda edizione con Aggiunte e correzioni riordinate da G. Frau. Udine, Società filologica friulana.
- Ramovš, F. (1924)**: Historična gramatika slovenskega jezika II: Konzonantizem. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Ramovš, F. (1935)**: Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Ribarič, J. (1940)**: Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri. Srpski dialektološki zbornik. Knjiga IX. Beograd, Srpska kraljevska akademija.
- Rigler, J. (1963)**: Južnonotranjski govori. Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Skok, P. (1971–4)**: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus.
- Steenwijk, H. (1992)**: The Slovene Dialect of Resia. Amsterdam, Rodopi.
- Štrekelj, K. (1887)**: Morphologie des Görzer Mittelkarst-dialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse. Wien.
- Tiktin, H. (1903–1925)**: Rumänisch-deutsches Wörterbuch I–III. Bukarest, Staatsdruckerei.
- Tominec, I. (1964)**: Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Tomšič, M. (1989)**: Noč je moja, dan je tvoj. Istrske štorije. Ljubljana, Kmečki glas.
- Vaillant, A. (1930–39)**: Les noms slaves masculins en *ēn. Slavia IX. 490–496.
- Vaillant, A. (1974)**: Grammaire comparée des langues slaves. Tome IV. La formation des noms. Paris, Klincksieck.
- Zdovc, P. (1972)**: Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten. Lautlehre und Akzent der Mundart der "Poljanci". Wien, Hermann Böhlau Nachf.